

MARIA PIOTROWSKA
BŁAŻEJ POPŁAWSKI

AFRYKAŃSKIE MEGALOPOLIS

ANALIZA WIZERUNKU LAGOS W POWIEŚCI *LAGUNA NNEDI OKORAFOR*

MARIA PIOTROWSKA

Absolwentka stosunków międzynarodowych oraz afrykanistyki na Uniwersytecie Warszawskim, pracuje na Wydziale Orientalistycznym UW, specjalizuje się w kognitywistycznej analizie dyskursu w krajach Afryki Wschodniej. Międzynarodowa obserwatorka wyborów w Afryce, uczestniczka misji obserwacyjnych między innymi w Liberii, Sierra Leone, Senegal i Kenii.

BŁAŻEJ POPŁAWSKI

Doktor historii, socjolog, pracownik administracji państwowej, członek Polskiego Towarzystwa Afrykanistycznego. Specjalizuje się w historii polityczno-gospodarczej Afryki Subsaharyjskiej. Prowadził badania w Afryce Wschodniej i Zachodniej, w tym w Nigerii. Komentator przemian geopolitycznych Globalnego Południa. Prowadzi blog www.afrykanista.pl.

Siły nieuchronnie napędzające Lagos w kierunku metropolii i zdobycia tytułu pierwszego afrykańskiego megalopolis mają charakter wielokulturowy, wieloetniczny i wielorasowy. [...] Lagos jest prawdziwym kolażem, afrykańskim manifestem marzeń. Ta kolonialna i postkolonialna hybryda pomogła ukształtować poczucie wspólnoty i przynależności dla wszystkich, poza karierowiczami rywalizującymi o kurczące się zasoby naturalne.

TATALO ALAMU, NIGERYJSKI DZIENNIKARZ¹

AFROFUTURYZM

Celem artykułu jest przedstawienie wizerunku Lagos – miasta zaprojektowanego przez Portugalczyków i Brytyjczyków, do 1991 roku pełniącego funkcję stolicy Nigerii, obecnie jednej z najszybciej rozwijających się metropolii świata, a w powieści *Laguna* wykreowanego przez Nnedi Okorafor. Pisarka ta uznawana jest za przedstawicielkę nurtu afrofuturyzycznego w literaturze.

Mianem afrofuturyzmu określa się zarówno ruch społeczny, jak i performatywny trend artystyczny. Jego genezy upatruje się w przemianach politycznych

¹ T. Alamu, *Lagos, the Black megalopolis*, <https://thenationonlineng.net/lagos-black-megalopolis/> (1 października 2019). W tłumaczeniu autorów artykułu.

i społeczno-kulturowych po zakończeniu drugiej wojny światowej: rozpadzie imperiów kolonialnych, walce o prawa Afroamerykanów, wskrzeszeniu idei afrocentryzmu oraz emancypacji kulturowej – jak to wówczas określano – Trzeciego Świata, a także w narodzinach studiów postkolonialnych.

Afrofuturyzm to kulturowa narracja tożsamościowa odwołująca się do wiedzy naukowej oraz do parareligijnego mesjanizmu, upominająca się o dokonania Afrykanów (i Afroamerykanów) zapomnianych przez oficjalny dyskurs historii nauki i przypominająca tym samym dziedzictwo afrykańskiej refleksji filozoficznej oraz społecznej². Stanowi zatem taktykę oporu przeciwko kulturowej dominacji białych – głównie Europejczyków i Amerykanów. U podstaw afrofuturyzmu leży doświadczenie braku, depriwacji relatywnej i marginalizacji oraz próba znalezienia odpowiedzi na pytanie, jak wyglądałby dziś kontynent, gdyby nie tragedia kolonializmu oraz handlu niewolnikami.

Ruch – poza literaturą (w tym science fiction), popkulturową muzyką i filmem – uwidacznia się także w postmodernistycznej architekturze miejskiej. Afrofuturyzm jest zarazem estetyką twórczości artystycznej i ramą pojęciową dla nowej teorii krytycznej, łączącej „elementy science fiction, prozy historycznej, literatury spekulatywnej, *fantasy*, afrocentryzmu oraz realizmu magicznego i religii egzotycznych”³.

Za pionierów afrofuturyzmu uznaje się najczęściej: Hermana Poole’a Blounta (1914–1993), znanego jako Sun Ra, muzyka, lidera zespołu The Arkestra, twórcę widowisk multimedialnych oraz inicjatyw wydawniczych; Samuela R. Delany’ego (ur. 1942), jednego z największych mistrzów amerykańskiej science fiction i *fantasy*; Octavię E. Butler (1947–2006), pisarkę tworzącą w tym samym gatunku⁴.

NNEDI OKORAFOR

Wśród twórców młodego pokolenia afrofuturyzmu wymienić należy Nnedimę Nkemdili „Nnedi” Okorafor. To urodzona w 1974 roku amerykańska pisarka o nigeryjskich korzeniach. Jej rodzice pochodzą z grupy etnicznej Ibo. Wyemigrowali do Stanów Zjednoczonych bezpośrednio przed wybuchem wojny białafrańskiej (1967–1970), a później, z przyczyn politycznych, zdecydowali się osiąść za Atlantykiem. Okorafor ukończyła dziennikarstwo na Uniwersytecie Stanowym Michigan i literaturę angielską na Uniwersytecie Illinois. Mieszka wraz z rodziną w Chicago⁵.

Publikowała opowiadania, między innymi w „Lightspeed”, „Clarkesworld” i „Strange Horizons”. Za utwór *Zahrah the Windseeker* zdobyła prestiżowe wyróżnienie Wole Soyinka Prize for Literature. W 2011 roku za debiut powieściowy *Who Fears Death* została nagrodzona World Fantasy Award. HBO planuje ekranizację tej postapokaliptycznej książki, której akcja dzieje się w Sudanie.

2 D. Brzostek, *Black Science – Black Magic. Czy afrofuturyzm jest narracją poznawczą?*, „Sztuka i Dokumentacja” 14/2016, s. 28.

3 Y.L. Womack, *Afrofuturism. The World of Black Sci-Fi and Fantasy Culture*, Lawrence Hill Books, Chicago 2013, s. 9.

4 Zob. T. Sheree, *Dark Matter. A Century of Speculative Fiction from the African Diaspora*, Aspect, New York 2000.

5 K. De Witt Douglas, *Beyond the history we know: Nnedi Okorafor-Mbachu, Nisi Shawl, and Jarla Tangh rethink science fiction tradition*, [w:] *Afro-Future Females: Black Writers Chart Science Fiction’s Newest New-Wave Trajectory*, red. M.S. Barr, Ohio State UP, Columbus 2008, s. 119–129.

W 2014 roku Okorafor wydała *Lagunę* – powieść science fiction, której fabuła umiejscowiona jest w Lagos (nazwa miasta była pierwotnym tytułem książki). Utwór został wyróżniony w konkursach: British Science Fiction Association Award, Red Tentacle Award, Tiptree Honor Book. Książka jest opowieścią o przybyciu Obcych, tak zwanym pierwszym kontakcie z cywilizacją pozaziemską, który miał miejsce w nigeryjskim Lagos. Akcja została przedstawiona w formie krótkich rozdziałów, pisanych z perspektywy różnych postaci. Głównymi bohaterami utworu są: nigeryjska oceanolog Adaora, ghański raper Anthony, nigeryjski żołnierz Agu oraz przybyszka z kosmosu Ayodele.

Warto dodać, że *ayodele* w języku joruba oznacza „szczęście przychodzi do domu”. Pisarka, nadając to imię przybyszce z kosmosu, zdaje się także dyskretnie nawiązywać do postaci kontrowersyjnego polityka nigeryjskiego Ayodele Adebawale Adebale, burmistrza Lagos. Samorządowiec ten należy do nowego pokolenia afrykańskich burmistrzów miast, które – jak pisze Benjamin Barber – „wyrósł na glebie obywatelskiego aktywizmu politycznych protestów, a nie służby wojskowej i polityki plemiennej”⁶. Ayodele Adebawale za swój cel uznał wspieranie zrównoważonego rozwoju, bezpieczeństwa, edukacji i infrastruktury sanitarnej. Wprowadził między innymi opłaty za korzystanie z dróg, by sfinansować remont starych arterii Lagos i budowę nowych. Rozdawał leki, zainicjował programy kształcenia przez internet, rozpoczął zazielenianie miasta oraz zaplanował budowę zakładów recyklingu produkującego biopaliwa⁷.

Okorafor nie wspomina jednak o Ayodele Adebawale. Za to w posłowniu do książki sugeruje, że do decyzji o napisaniu *Laguny* skłoniło ją obejrzenie filmu *Dystrykt 9*. Jego reżyser, urodzony w Johannesburgu Neill Blomkamp, przedstawił losy obcych, którzy przed kilkoma dekadami przybyli na Ziemię i zostali ulokowani w zamkniętych osiedlach w RPA (przywodzących na myśl bantustany z czasów apartheidu). *Lagunę* można byłoby zatem uznać za literacki prequel *Dystryktu 9*.

W 2015 roku Okorafor wydała kolejną powieść, *The Book of Phoenix*. Jest także autorką kilku książek dla dzieci (między innymi: *Iridessa and the Secret of the Never Mine* z 2012 roku; *Chicken in the Kitchen* z 2015 roku) i młodzieży (*Zahrah the Windseeker* z 2005 roku; *The Shadow Speaker* z 2007 roku; *Akata Witch* z 2011 roku; *The Girl with the Magic Hands* z 2013 roku). W swojej twórczości często nawiązuje do nigeryjskich korzeni, łącząc *fantasy*, science fiction i realizm magiczny. Obecnie wykłada *creative writing* na Uniwersytecie w Buffalo⁸.

TWÓR KOLONIALNY

W powieści *Laguna* niewiele miejsca poświęcono dziejom Lagos. Zasygnalizowano jedynie jego nigeryjskość i afrykański charakter: „Lagos na ziemia niczyja. Nikt nie ma Lagos dla siebie, wszyscy *na* mamy. *Eko o ni baje!* Lagos nigdy nie

6 B. Barber, *Gdyby burmistrzowie rządzili światem*, tłum. H. Jankowska, K. Makaruk, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 2014, s. 245.

7 Tamże, s. 246–247.

8 L. Dowdall, *The utopian fantastic in Nnedi Okorafor's Who Fears Death*, „Paradoxa” 25/2015, s. 1–18.

zostanie zniszczone”⁹. Okorafor akcentuje w ten sposób, że cezury w historii Lagos wiążą się z doświadczeniem przemocy politycznej z zewnątrz – agresji militarnej i kolonizacji, zwłaszcza z okresów rządów Portugalczyków i Brytyjczyków.

Pisarka odtwarza genezę Lagos. Miasto założyli w XV wieku rybacy i myśliwi Awori, należący do grupy Jorubów. W kolejnym stuleciu niewielka osada została inkorporowana do Królestwa Beninu, a jej nazwa została zmieniona z *Oko* na *Eko*, oznaczające pola manioku. Samo słowo *lagos* pochodzi z kolei z języka portugalskiego i oznacza jezioro. Nazwa ta została narzucona przez kolejnych kolonizatorów, którzy pojawili się na terenach dzisiejszej metropolii w 1472 roku. Portugalczycy zeuropeizowali toponim, nawiązując *explicite* do Lagos znajdującego się w południowej części ich ojczyzny, miasta leżącego nad brzegiem rzeki Bensafirim.

Okorafor nie próbuje wymazać z pamięci społecznej okresu kolonialnego. Lagos stanowi dla niej przykład projektu politycznego i kolonialnego. Dynamiczna rozbudowa metropolii nad Zatoką Gwinejską przypadła bowiem na okres dominacji brytyjskiej. W 1851 roku Brytyjczycy zajęli miasto, mianując przychylnego sobie władcę. 5 marca 1862 roku Lagos zostało brytyjską kolonią, a gdy w 1914 roku ustanowiono Kolonię i Protektorat Nigerii, miasto ogłoszono jego stolicą.

Okorafor wymienia relikty zabudowy z czasów kolonialnych. Nie przeczy, że obecność Brytyjczyków przyczyniła się do modernizacji miasta. Podaje przykłady, które świadczą na korzyść polityki miejskiej prowadzonej przez Anglików. Sieć telefoniczna łącząca Lagos z Londynem powstała w 1886 roku, światło elektryczne na ulicach pojawiło się w 1898 roku. Za czasów dominacji brytyjskiej założono pierwsze szkoły, promujące – co prawda – europejski model edukacyjny, ale podnoszące poziom wykształcenia ludności. Tutaj także rodził się ruch niepodległościowy, kształtowała się nowa, rdzenna elita polityczna Nigeryjczyków. Lagos stało się inkubatorem demokracji dla Nigerii¹⁰.

Na początku XX wieku, a zatem w okresie, gdy mało osób zakładało upadek systemu kolonialnego, stało się synonimem wielokulturowości, pomostem łączącym Europę, Afrykę i Azję. Zyskało potencjał, który – zdaniem Okorafor – w okresie niepodległej Nigerii został zaprzepaszczone.

ROZWÓJ (NIE)ZRÓWNOWAŻONY I PRZYSPIESZONY

Okorafor portretuje Lagos jako kolosa na glinianych nogach. Potwierdza, że rozwój miasta uzależniony był zawsze od eksportu – dotyczyło to we wcześniejszych epokach nie tylko handlu kością słoniową i przyprawami, ale też niewolnikami wywozonymi przede wszystkim na tereny dzisiejszej Brazylii. Po odzyskaniu przez Nigerię niepodległości w 1960 roku nadal pełniło funkcję stolicy – status

⁹ N. Okorafor, *Laguna*, tłum. A. Studniarek, Wydawnictwo Mag, Warszawa 2015, s. 6. „Eko o ni baje” – nie znajdziesz go (przekład autorów artykułu z języka joruba).

¹⁰ Lagos w roku 1908 stało się miejscem największego w regionie antykolonialnego protestu w okresie dominacji brytyjskiej. Mieszkańcy miasta zjednoczyli się po nałożeniu na nich dodatkowych opłat, mających pokryć koszt stworzenia nowej sieci wodociągowej (co, warto dodać, uniezależniłoby ich od tradycyjnych ujęć wody pitnej ze studni oraz od konieczności zbierania wody deszczowej).

ten utraciło dopiero w 1991 roku na rzecz ulokowanej w centrum kraju Abudży¹¹. Port w Lagos, na który składają się trzy mniejsze porty: Lagos, rzadziej używany Apapa Port oraz Tin Can Port, stał się jednym z największych na całym kontynencie. Odkrycie ropy naftowej w delcie Nigru przez Brytyjczyków doprowadziło do szybkiego wzrostu PKB Nigerii, a do Lagos ściągnęły rzesze inwestorów i przedstawicieli koncernów międzynarodowych. O działalności tych firm i industrializacji regionu Okorafor pisze jednak mało, a jeśli już, to bardzo krytycznie, eksponując uzależnienie infrastruktury miasta od obsługi sektora wydobywczego, kryzys ekologiczny i brak programów rewitalizacyjnych. Symptomatyczne, że książkę otwiera scena uszkodzenia rurociągu przez kosmitkę, która zawiadnęła ciałem miecznika, drapieżnej ryby okoniokształtnej z rodziny włócznikowatych, będącego jej jedynym żyjącym przedstawicielem. Znaczna część wypowiedzi Ayodele przypomina dyskurs aktywistów organizacji ekologicznych¹² oraz krytyków polityki neoliberalnej i kapitalistycznej, praktykowanej przez byłe mocarstwa kolonialne na Globalnym Południu¹³.

Okorafor zauważa rozwój interaktywnych mediów, popularyzację internetu, krystalizację społeczeństwa sieciowego, coraz bardziej uzależnionego od dostępu do nowych technologii: „wielu mieszkańców Lagos miało przenośne, ładowane, świecące, wibrujące, świegoczące, połączone z siecią urządzenia komunikacyjne”¹⁴. Pisarka nie jest jednak admiratorką wszechobecności nowych technologii. Skupia się na negatywnych aspektach rewolucji cyfrowej w Lagos. Chętnie pisze o działalności hakerów nigeryjskich: „W kafejkach większość klientów zajmowała się 419”¹⁵. Dostrzega bezkrytyczny zachwyt Nigeryjczyków technologią Obcych, szczególnie ich potencjałem militarnym. Lagos staje się w powieści karykaturą *smart city*.

Metropolia wytwarzająca obecnie blisko jedną czwartą krajowego PKB jest w *Lagunie* przede wszystkim miastem pogłębiających się nierówności gospodarczych oraz wszechobecnego łapownictwa. Okorafor wiele miejsca poświęca pokazaniu kontrastów społecznych i niszczeniu sfery publicznej przez samych Nigeryjczyków, kradzieży środków federalnych i grabieży ziemi. „Lagos przeżarła korupcja”¹⁶, stwierdza pisarka, piętnując postępowanie nowobogackich elit kraju, ich dążenie do luksusu i konsumpcji na pokaz, klientelizm i nepotyzm. Zjawiska te przesądziły, zdaniem Okorafor, o destabilizacji społecznej w mieście.

11 Podobne podziały na stolicę *de facto* (aktualne centrum gospodarcze, główny ośrodek miejski w okresie kolonialnym, często port) i stolicę *de iure* (siedzibę władz ustanowioną w okresie postkolonialnym, miasto zwykle ulokowane w geograficznym centrum danego państwa albo w wiosce, skąd pochodził pierwszy prezydent) cechuje także kilka innych państw afrykańskich, między innymi Wybrzeże Kości Słoniowej (wielomilionowy Abidżan i niewielkie Jamusukro), Tanzanię (Dar es Salaam i Dodoma) czy Benin (Kotonu i Porto-Novo).

12 M. Jue, *Intimate objectivity. On Nnedi Okorafor's oceanic Afrofuturism*, „WSQ: Women's Studies Quarterly” 1–2(45)/2017, s. 177–188.

13 H.C. O'Connell, „We are change”: *The novum as event in Nnedi Okorafor's Lagoon*, „Cambridge Journal of Post-colonial Literary Inquiry” 3(3)/2016, s. 291.

14 N. Okorafor, *Laguna*, dz. cyt., s. 189.

15 Tamże, s. 114. *419 scam* – nazwa pochodzi od numeru artykułu w kodeksie karnym Nigerii, dotyczącego przestępstwa wyłudzenia środków finansowych. To rodzaj spamu-oszustwa, polegającego na wciągnięciu ofiary w fikcyjny transfer znacznej kwoty pieniędzy.

16 Tamże, s. 68.

Pisarka zauważa, że polaryzacja ekonomiczna znajduje odzwierciedlenie w zgettoizowanej zabudowie miejskiej: „Lagos jest jak wielkie zoo. [...] Wszystkich otaczają liczne mury i liczne bramy, czy się tego chce, czy nie. Jest bezpiecznie, ale nie ma bezpieczeństwa”¹⁷. Okorafor zestawia opisy przepychu centrum miasta, ściśle chronionych willi z charakterystyką nędzy na rozrastających się przedmieściach. Jej obserwacja co do tworzenia grodzonych osiedli, wznoszenia kolejnych drapaczy chmur i biurowców oraz sąsiadujących z nimi slumsów jest trafna. Według socjologów ponad połowa wszystkich mieszkańców miasta (w znacznej części bezrobotnych) wegetuje w prowizorycznych domostwach, osadach, które powstają wraz z rozrastaniem się aglomeracji. O mieszkańcach tych rejonów urzędnicy mówią bezosobowo, używając akronimu NFA (*no fixed address* – brak stałego adresu). Slumsy budowane są zarówno na łądzie, jak i na wodzie – jedna z bohaterek *Laguny* „mieszkała w «dżungli», w głębi slumsu Ajegunle w Lagos, [...] na stworzonej przez ludzi wyspie z ubitych śmieci”¹⁸.

Urban sprawl, czyli rozlewanie się miasta, jego niekontrolowana suburbanizacja (rozwój przedmieść) potęguje kryzysy zdrowotne w mieście. W Lagos nie ma wystarczającej dla wszystkich mieszkańców ilości wody, nie funkcjonuje efektywny system sanitarny ani system zarządzania odpadami stałymi¹⁹. Okorafor często pisze o realiach życia w „gospodarce wiecznego niedoboru”: „Lagos, miasto, gdzie nic nie działa, a jednak wszystko się dzieje”²⁰. Pisarka na kartach swej powieści zwraca uwagę na problemy z gospodarką odpadami komunalnymi. Dziennie w Lagos wyrzuca się ponad 250 tysięcy ton śmieci. W mieście tak naprawdę nie istnieje system zarządzania odpadami – śmieci pozostawiane są na niezorganizowanych wysypiskach, które zanieczyszczają powietrze i wodę, a bezodpływowe zbiorniki wodne stają się siedliskiem komarów *gambiae*, które powodują każdego roku wzrost zachorowań mieszkańców na tzw. malarię miejską.

Lagos jest siedzibą 70 procent nigeryjskich średnich i dużych przedsiębiorstw produkujących jedzenie, napoje, tytoń, ubrania, papier, środki chemiczne, leki, przetwarzających drewno, produkty mineralne, metale, zajmujących się produkcją samochodów oraz materiałów przemysłowych. Rozwijający się przemysł prowadzi do zanieczyszczenia wody oraz zakwaszenia wód gruntowych. Utrata terenów podmokłych ma niebagatelny wpływ na zachwianie równowagi biologicznej. Podnosi się poziom wód – w 1965 roku 53 procent okolic Lagos stanowiły tereny przejściowe między wodą i stałym lądem, dziś zajmują one tylko 2 procent całkowitej powierzchni. Szacuje się, że temperatura w mieście wzrasta o 0,04 stopnia

¹⁷ Tamże, s. 38–39.

¹⁸ Tamże, s. 187. Okorafor nie pisze o jednym z największych slumsów Afryki ulokowanych na wodzie, a zamieszkałych przez około 100 tysięcy ludzi. To Makoko, znajdujące się pod najdłuższym mostem w Lagos – Third Mainland Bridge. Ironicznie nazywa się je Wenecją Afryki.

¹⁹ W 2015 roku zaledwie 9 procent mieszkańców Lagos miało dostęp do bieżącej wody. Głównymi dostawcami wody pitnej w mieście są od lat drobni uliczni sprzedawcy. Zaledwie 2 procent mieszkańców Lagos ma dostęp do systemu kanalizacyjnego. Zob. A.O. Ilesanmi, *Urban sustainability in the context of Lagos mega-city*, „Journal of Geography and Regional Planning” 3(10)/2010, s. 240–242.

²⁰ N. Okorafor, *Laguna*, dz. cyt., s. 6.

Celsjusza rocznie i jeśli to tempo wzrostu się utrzyma, to w połowie XXI wieku zmiany klimatyczne w tym regionie będzie trzeba uznać za nieodwracalne²¹. Okorafor podsumowuje katastrofę ekologiczną: „Wody są brudne i martwe z powodu firm wydobywających ropę”²².

MIESZKAŃCY LAGOS

Benjamin Barber w głośnej książce *Gdyby burmistrzowie rządili światem* o Lagos pisze kilkakrotnie i czyni to z nieskrywanym podziwem. Zestawia metropolię nigeryjską z Nowym Jorkiem, Hongkongiem, Londynem, Meksykiem. Stwierdza:

*Ich [wyżej wymienionych miast – przyp. MP, BP] istota tkwi w funkcjach, a nie w tożsamości; w innowacyjności i kreatywności, a nie w kulturowych korzeniach. Ich obywatele określa nie tylko to, kim są i skąd pochodzą, lecz także to, co robią i dokąd zmierzają. Rzadziej potykają się o narodowe i kulturowe różnice, które mogą z nich uczynić „monstrualne miasta prowincjonalne”, i chętniej jednoczą się wokół wspólnych celów oraz interesów – pomagają im w tym wewnętrzne zróżnicowanie i wielokulturowość – przez co są kosmopolityczne*²³.

Okorafor, wychodząc od podobnych przesłanek co do źródeł witalności miejskiej, dochodzi do zupełnie innych, bardziej afropesymistycznych wniosków. Opisy Lagos z *Laguny* przywozić mogą na myśl katastroficzny mit grzesznej stolicy, biblijne opisy wieży Babel, Sodomy i Gomory. „Lagos to rak. Chcą go wyciąć, zanim się rozrośnie” – pisze Okorafor²⁴.

W przedmowie do książki można przeczytać, że *Laguna* jest „dedykowana różnorodnym i dynamicznym mieszkańcom nigeryjskiego Lagos – zwierzęcym, roślinnym i duchowym”²⁵. Powieść uznać należy za *sui generis* moralitet, którego celem jest ukazanie skutków braku tolerancji w społeczeństwie nigeryjskim. Autorka, tworząc zbiorowy portret mieszkańców Lagos, skupia się na prezentacji ksenofobii niszczącej wspólnoty sąsiedzkie. Eksponuje właśnie etniczne. Także stosunek do Obcych stanowi mieszaninę strachu, lęku oraz gniewu, złości i agresji.

Okorafor charakteryzuje Lagos jako „pierwsze afrykańskie megapolis” w XXI wieku, centrum przyciągające rzesze przybyszów z różnych krain. Do aglomeracji w okresie półwiecza niepodległości migrowali Nigeryjczycy z całego kraju, szukający lepszych zarobków lub starający się z Lagos wyemigrować dalej – do Europy i Ameryki Północnej. Zjawisko to w literaturze przedmiotu często określane bywa magnetyzmem miejskim. O dynamice migracji pisze także Okorafor: „Wszyscy chcą wyjechać z Lagos. [...] Ale nikt nie odchodzi. Lagos jest we krwi. Biegniemy

²¹ A.O. Ilesanmi, *Urban sustainability...*, dz. cyt., s. 244.

²² N. Okorafor, *Laguna*, dz. cyt., s. 72.

²³ B. Barber, *Gdyby burmistrzowie rządili światem*, dz. cyt., s. 194.

²⁴ N. Okorafor, *Laguna*, dz. cyt., s. 279.

²⁵ Tamże, s. 5.

z powrotem do Lagos już w chwili, kiedy je opuszczamy, nawet jeśli zarzekaliśmy się, że nigdy tu nie wrócimy. Lagos to Lagos. Nie ma drugiego takiego miasta”²⁶.

Obecnie w stolicy Nigerii żyje około 21 milionów ludzi, co czyni je najludniejszym ośrodkiem miejskim na całym kontynencie afrykańskim (do 2012 roku była nim stolica Egiptu – Kair)²⁷. Dokładnych danych brak, a do statystyk przytaczanych przez władze federalne trzeba podchodzić z dużym dystansem, ponieważ postulowana wielkość miasta stanowi klucz do rozdziału środków budżetowych²⁸.

Wielkość, gęstość zabudowy, przeludnienie i ciasnota miejska są w książce Okorafor bardzo wyraźnie odczuwalne. Co więcej, autorka prognozuje, że liczba mieszkańców Lagos wkrótce szybko się zwiększy. Diagnoza ta znajduje poparcie w raportach demografów. Według badaczy tempo wzrostu liczby mieszkańców w XXI wieku wynosi blisko 6 procent w skali roku. Szacuje się, że liczba mieszkańców konurbacji megamiast Lagos, Ibadan²⁹, Kotonu³⁰ w 2025 roku zbliży się do 30 milionów. Do 2050 roku liczba mieszkańców Lagos ma się zwiększyć dwukrotnie. Jeśli te przewidywania się sprawdzą, największe miasto Nigerii stanie się trzecim co do wielkości miastem na świecie³¹.

Okorafor, nawiązując *implicitie* do prognoz socjologów, wieszczy katastrofę demograficzną miasta: „Nasze największe miasto pożarło się od środka. Teraz jest najedzone i gotowe znów się narodzić”³². Pisarka alarmuje, że dalszy wzrost liczby ludności musi się przełożyć na narastanie szowinizmu etnicznego i eskalację postaw ksenofobicznych. Sugeruje, że Nigeryjczycy, skoro nie potrafili przyjąć pomocy Obcych z kosmosu, nie będą też potrafili zdefiniować obcości w wymiarze etnicznym i narodowościowym.

Pisarka wspomina o napięciach społecznych, częstych strajkach i demonstracjach politycznych w Lagos: „Internetowi oszuści, chrześcijanie i muzułmanie zabijający się nawzajem na ulicach, rząd otwarcie rabujący swoich obywateli”³³. W *Lagunie* opisano Lagos multietniczne i multikulturowe, zamieszkałe nie tylko przez dominujących Jorubów, ale również przez ponad 250 grup o zróżnicowanej proveniencji etnicznej, między innymi: Hausa, Ibo, Fulanów, ale też Amerykanów, Brytyjczyków, Hindusów, Chińczyków, Zimbabwejczyków, Greków, Syryjczyków,

26 Tamże, s. 68.

27 Liczba mieszkańców Lagos w 1901 roku wynosiła zaledwie 42 tysiące, a w 1931 roku już 126 tysięcy. W latach sześćdziesiątych XX wieku Lagos nie miało jeszcze wielkomiejskiego charakteru, w mieście znajdowały się pojedyncze wieżowce, a bite drogi należały do nielicznych. Lagos liczyło wówczas 200 tysięcy mieszkańców. Gwałtowny przyrost liczby ludności nastąpił u schyłku kolonizacji brytyjskiej oraz w pierwszych dekadach niepodległości. Jeszcze w latach siedemdziesiątych XX wieku Lagos było mniejsze od Warszawy, liczyło 1,5 miliona mieszkańców. Zob. T. Falola, M.M. Heaton, *A History of Nigeria*, Cambridge University Press, New York 2008, s. 125.

28 Dodać należy, że Lagos to najludniejszy ośrodek miejski najludniejszego kraju Afryki. Nigerię zamieszkuje ponad 200 milionów ludzi. Według szacunków demografów w połowie XXI wieku populacja Nigerii się podwoi.

29 Miasto w południowo-zachodniej Nigerii, ośrodek administracyjny stanu Oyo, drugie pod względem wielkości miasto kraju, zamieszkałe przez mniej więcej trzy miliony ludzi.

30 Miasto w południowym Beninie, zamieszkałe obecnie przez około 700 tysięcy osób.

31 A.O. Ilesanmi, *Urban sustainability...*, dz. cyt., s. 246.

32 N. Okorafor, *Laguna*, dz. cyt., s. 230.

33 Tamże, s. 203.

Libańczyków, Japończyków, potomków niewolników z Brazylii, Afrokubańczyków. Okorafor stwierdza:

Pod wieloma względami Bar Beach była doskonałym odwzorowaniem nigeryjskiego społeczeństwa. Miejscem, gdzie wszystko się mieszało. Ocean mieszał się z lądem, a zamożni z ubogimi. Bar Beach przyciągała handlarzy narkotyków, squatterów, różnorakie akcenty i języki, mewy, śmieci, gryzące meszki, turystów, wszelkiego rodzaju fanatyków religijnych, handlarzy, prostytutki, ich klientów, kochające wodę dzieci i ich beztrojskich rodziców³⁴.

Lagos na kartach *Laguny* to także miasto polifoniczne. Językiem wehikularnym jest angielski w wersji pidżynu nigeryjskiego. Okorafor nasycą narrację swojej powieści zwrotami z pidżynu. Często też pisze o polifoniczności mieszkańców: „I tak oto kręci się świat, ukryty pośród milionów nazw, przebrań i zmieniających się opowieści”³⁵.

Lagos odgrywa rolę stolicy kulturowej Nigerii. To miasto, w którym tworzyli wybitni afrykańscy intelektualiści, jak Chinua Achebe i laureat Nagrody Nobla w dziedzinie literatury Wole Soyinka. Lagos jest jednocześnie stolicą nigeryjskiego przemysłu filmowego Nollywood. O bogactwie kulturowym metropolii Okorafor pisze z dystansem, nie wymienia twórców, centrów kulturowych, teatrów – enklawy sztuki i kultury nazywa enigmatycznie „miejscami pełnymi słodczy”³⁶.

CHAOS ADMINISTRACYJNO-KOMUNIKACYJNY

„Jest jedno miasto, które rymuje się z «chaos». Lagos”³⁷ – stwierdza jeden z bohaterów *Laguny*. Odczucie braku planowania i nadzoru architektonicznego oraz bezguścia deweloperów jest w powieści dominujące. Przestrzeń miejska utraciła ciągłość oraz charakter wolnej sfery publicznej, która *a priori* powinna ułatwiać komunikowanie się mieszkańców i ożywiać obywatelską wyobraźnię. Oniryczne opisy wędrówki ulicami metropolii mogą przywołać na myśl polskim czytelnikom dyskurs z *Małej apokalipsy* Tadeusza Konwickiego.

Pisarka wskazuje, że struktura urbanizacyjnej tkanki Lagos jest w pełni uzależniona od jego położenia geograficznego, a wszelkie próby przeprojektowania aglomeracji (czyli działania wbrew przyrodzie) okazały się mrzonką. Portowe miasto jest w istocie siecią ściśle powiązanych ze sobą wysp, które wspólnie tworzą obszar podporządkowany samorządom lokalnym. Samorządy te funkcjonują półautonomicznie, a ich współpraca jest, wbrew deklaracjom polityków, znikoma. Miały być układem naczyń połączonych ułatwiającym komunikację, handel, mobilność, innowacyjność, eksperymentowanie, samoreformowanie się – tak się jednak nie stało³⁸. Okazały się one – parafrazując Barbera – multimodalnym

³⁴ Tamże, s. 15–16.

³⁵ Tamże, s. 7.

³⁶ Tamże, s. 45.

³⁷ Tamże, s. 207.

³⁸ Lagos pełniło przez pewien czas funkcję podwójnej stolicy – nie tylko państwa, ale również stanu Lagos, jednak w 1976 roku stolica stanu została przeniesiona do miasta Ikeja. Obecnie aglomeracja Lagos jest zbudowana z 20 sa-

układem skostniałych węzłów niezasymilowanych i niezintegrowanych procesów rozwijających się nie razem, lecz równolegle³⁹.

Bohaterowie *Laguny* poruszają się po dwóch głównych częściach miasta – najstarszym i historycznym Lagos wyspiarskim, a także Lagos kontynentalnym, które aż do utworzenia stanu Lagos w 1967 roku było zarządzane przez rząd federalny za pośrednictwem Rady Miasta Lagos. Okorafor wskazuje na chaos w zarządzaniu miastem oraz nieumiejętność rozwiązania jego problemów komunikacyjnych. Owszem, posiada ono jedną z najlepiej rozwiniętych sieci dróg w Afryce Subsaharyjskiej oraz nieustannie rozbudowuje sieć transportu publicznego. Mimo to charakteryzuje się największą liczbą najdłuższych zatorów drogowych w Afryce⁴⁰. Wyjazd z centrum miasta w godzinach szczytu zajmuje często kilka godzin. Okorafor pisze o korkach miejskich w następujący, dość ironiczny sposób: „Lagos to energia. Nigdy się nie zatrzymuje. Dlatego ja również lubię tu przyjeżdżać”⁴¹.

Okorafor nie wspomina o najnowszych inwestycjach w komunikację realizowanych przez władze municypalne. Sieć drogowa Lagos jest wspomagana przez funkcjonowanie podmiejskiej kolejki oraz promy. Stopniowo unowocześnia się system trakcji pociągowej, która ma biec wzdłuż autostrady Badagry – transafrykańskiej drogi poprowadzonej wzdłuż wybrzeża Oceanu Atlantyckiego, łączącej państwa zachodnioafrykańskie. O drodze tej, jako jednej z najbardziej niebezpiecznych w całej Nigerii, Okorafor pisze niezwykle krytycznie:

*W okolicy jest pełno Area Boys, nawet wojskowych i policjantów, którzy zatrzymują ludzi jak bandyci albo trolle z europejskich baśni. Oprócz tego są jeszcze koszmarnie utrzymywane drogi z dziurami, które mogą pochłonąć samochód. Nie, nie nazywamy ich dziurami, to raczej kratery*⁴².

*W swej głupocie [bandyci napadający na autostradzie – przyp. MP, BP] nie przewidzieli ciężarówki (jadącej z nadmierną prędkością, by uniknąć uzbrojonych napastników), która przejechała wszystkich, łącznie ze złodziejami*⁴³.

Na północy miasta również powstały nowe inwestycje, o których tylko zdawkowo wspomina Okorafor – stworzono dwie pętle autostrad prowadzących w kierunku Ibadanu i Abeokuty, mające pomóc w zapewnieniu mieszkańcom możliwości swobodnego przemieszczania się. Drogi te mają w powieści Okorafor

---

morządów lokalnych: Alimosho, Ajeromi-Ifelodun, Kosofe, Mushin, Lagos, Oshodi-Isolo, Ikorodu, Surulere, Agege, Ifako-Ijaiye, Somolu, Amuwo-Odofin, Lagos Mainland, Ikeja, Eti-Osa, Apapa, Lagos Island, Epe, Ibeju-Lekki. Choć aglomeracja Lagos pod względem powierzchni stanowi tylko 37 procent stanu, to na jej terenie mieszka 85 procent jego wszystkich mieszkańców. Zob. T. Salau, *Public transportation in metropolitan Lagos, Nigeria: analysis of public transport users' socioeconomic characteristics*, „Urban, Planning and Transport Research” 1(3)/2015, s. 132.

39 B. Barber, *Gdyby burmistrzowie rządzili światem*, dz. cyt., s. 135.

40 T. Salau, *Public transportation in metropolitan Lagos...*, dz. cyt., s. 132–134.

41 N. Okorafor, *Laguna*, dz. cyt., s. 45.

42 Tamże, s. 197.

43 Tamże, s. 16.

własne bóstwa, sprowadzające śmierć na podróżnych: „Od zawsze kolekcjonuję kości. Jestem drogą”⁴⁴. Zestawienie tradycyjnych bóstw afrykańskich z symbolem Zachodu, jakim miała być autostrada, pokazuje brak dialogu między tradycją a nowoczesnością w rozwoju Lagos⁴⁵.

Lokalna infrastruktura, według Okorafor, nie jest w stanie sprostać potrzebom dwudziestomilionowego miasta. Stała się kolażem zindywidualizowanych planów przestrzennych, które trudno ująć w jedną całość. Symptomatyczne, że bohaterowie *Laguny* najczęściej przemieszczają się po Lagos, spacerując. Unikają klasycznych środków komunikacji – autobusów, prywatnych samochodów, *okad*, czyli motorów pełniących funkcję taksówek zabierających od jednego do kilku klientów. Według pisarki zaletą *okad* jest to, że mogą one ominąć nieustanne zatory komunikacyjne – ten środek transportu jest jednak bardzo niebezpieczny. Okorafor wielokrotnie wspomina o wypadkach na ulicach Lagos: „Szybkie życie, szybka śmierć. Światowe życie, życie na marginesie. Drapacze chmur, slumsy. Muchy, moskity. Drogi dudnią jak ścieżki do przyszłości, zawsze spragnione krwi”⁴⁶.

WNIOSKI

Nnedi Okorafor jest pisarką funkcjonującą na pograniczu dwóch światów – amerykańskiego i nigeryjskiego. W *Lagunie* dostrzec można misterną grę stereotypami kulturowymi oraz polemikę z europocentryczną percepcją procesu urbanizacji na Globalnym Południu. Lagos, z jednej strony, jest miastem epoki przemysłowej, które nieustannie produkuje towary; z drugiej zaś strony, dąży do metamorfozy w metropolię, która przede wszystkim świadczy usługi i wytwarza informacje. Była stolica Nigerii jest zarówno żywym organizmem, jak i nieustannie projektowaną abstrakcyjną konstrukcją.

Lagos, stanowiące sto lat temu koncept kolonialny, strategiczny port i „zielone miasto” ulokowane na lagunach, w okresie niepodległej Nigerii przeistoczyło się w industrialny moloch, nad którego rozwojem już nikt tak naprawdę nie panuje. Była stolica rozrasta się niezależnie od lokalnego podłoża, niszcząc naturalne ekosystemy. Wytwarza nowy typ gęstych, ale powierzchownych relacji społecznych. Lagos daje Nigeryjczykom pewne poczucie zniecierpliwienia i uciążliwej, lecz niezbędnej do życia swojskości, którą dzielą z nadzwyczaj różnorodnymi kulturowo sąsiadami. Afrofuturystyczna wizja Okorafor nasyciona jest sceptycyzmem i pesymizmem. „To nie miasto się rozbudowuje, lecz jego atropa”⁴⁷ – tak

⁴⁴ Tamże, s. 202.

⁴⁵ H. Esthie, *Looking forward, looking back: animating magic, modernity and the African city-future in Nnedi Okorafor's Lagoon*, „A Journal of African Studies” 1(43)/2017, s. 52–54.

⁴⁶ N. Okorafor, *Laguna*, dz. cyt., s. 278. Nigeryjski Urząd ds. Bezpieczeństwa na Drogach (Nigerian Federal Road Safety Corps) podaje, że w latach 1970–2001 Nigeria zanotowała 726 383 wypadki drogowe, w których zginęło 208 655 osób, a w samym Lagos w tym samym czasie miało miejsce 39 141 wypadków drogowych, w których zginęło 10 132 osoby, a 18 972 zostały ranne. Szacuje się, że 90 procent tych wypadków było spowodowanych przez nieuwagę kierowców, nieprzestrzeganie przepisów oraz jazdę z szybkością niedostosowaną do warunków panujących na drogach. Do listy tej dodać należy fatalny stan dróg w Nigerii oraz rosnący bandytyzm. Zob. T. Salau, *Public transportation in metropolitan Lagos...*, dz. cyt., s. 135.

⁴⁷ P. Wilk, *Pojutrze. O miastach przyszłości*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2017, s. 92.

o modernizacji Kampali pisała niedawno polska reportażystka Paulina Wilk; zdanie to śmiało można zastosować do charakterystyki przemian megalopolis znad Zatoki Gwinejskiej.

Powieść Okorafor to nie tylko surowy audyt kondycji miasta oraz fatalistyczna wizja jego degrengolady. To także ważny głos w dyskusji nad (post)nowoczesną identyfikacją Afrykanów oraz ich ekoświadomością. Analizując przemiany postaw mieszkańców Lagos, pisarka koncentruje się na narastaniu postaw ksenofobicznych. Odkrywa tożsamość miasta budowaną wokół koncepcji wroga. Kategoria obcości jest przez nią szeroko definiowana – dotyczy zarówno świata przyrody, jak i relacji międzyetnicznych, międzyreligijnych. Przybycie Obcych stanowi jedynie pretekst do znalezienia odpowiedzi na pytanie o przyszłość największego miasta Nigerii. Okorafor, obserwując erozję sfery publicznej, sugeruje konieczność zawięzania nowej umowy społecznej między mieszkańcami metropolii, opartej na poszanowaniu zasad zrównoważonego rozwoju. Istotą miasta jest dla pisarki jego zróżnicowanie; istniejące w nim podziały społeczne, kulturowe czy ekonomiczne muszą jednak stać się podstawą do konstruowania nowej tektoniki tożsamości miejskiej. Kryzys stanowi szansę na pozytywną zmianę i rozwojowy impuls – w przeciwnym razie metropolia zacznie przypominać postapokaliptyczny krajobraz z *Dystryktu 9*.

BIBLIOGRAFIA

- Barber, Benjamin. *Gdyby burmistrzowie rządziłi światem*. Tłum. Hanna Jankowska, Katarzyna Makaruk. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza, 2014.
- Brzostek, Dariusz. „Black Science – Black Magic. Czy afrofuturyzm jest narracją poznawczą?”. *Sztuka i Dokumentacja* 14 (2016).
- De Witt Douglas, Kilgore. „Beyond the history we know: Nnedi Okorafor-Mbachu, Nisi Shawl, and Jarla Tangh rethink science fiction tradition”. W: *Afro-Future Females: Black Writers Chart Science Fiction's Newest New-Wave Trajectory*, red. Marleen S. Barr. Columbus: Ohio State UP, 2008.
- Dowdall, Lisa. „The utopian fantastic in Nnedi Okorafor's *Who Fears Death*”. *Paradoxa* 25 (2015).
- Esthie, Hugo. „Looking forward, looking back: animating magic, modernity and the African city-future in Nnedi Okorafor's *Lagoon*”. *A Journal of African Studies* 43, 1 (2017).
- Falola, Toyin, Matthew M. Heaton. *A History of Nigeria*. New York: Cambridge University Press, 2008.
- Ilesanmi, Adetokunbo O. „Urban sustainability in the context of Lagos mega-city”. *Journal of Geography and Regional Planning* 3, 10 (2010).
- Jue, Melody. „Intimate objectivity. On Nnedi Okorafor's oceanic Afrofuturism”. *WSQ: Women's Studies Quarterly* 14, 1–2 (2017).
- O'Connell, Hugh Ch. „«We are change»: The novum as event in Nnedi Okorafor's *Lagoon*”. *Cambridge Journal of Postcolonial Literary Inquiry* 3, 3 (2016).
- Okorafor, Nnendi. *Laguna*. Tłum. Anna Studniarek. Warszawa: Wydawnictwo Mag, 2015.
- Salau, Taofiki. „Public transportation in metropolitan Lagos, Nigeria: analysis of public transport users' socioeconomic characteristics”. *Urban Planning and Transport Research* 3, 1 (2015).

Sheree, Thomas. *Dark Matter. A Century of Speculative Fiction from the African Diaspora*. New York: Aspect, 2000.

Wilk, Paulina. *Pojutrze. O miastach przyszłości*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2017.

Womack, Ytasha L. *Afrofuturism. The World of Black Sci-Fi and Fantasy Culture*. Chicago: Lawrence Hill Books, 2013.

Data wpłynięcia: 16 czerwca 2019 r. Data zatwierdzenia do druku: 29 lipca 2019 r.

AFRICAN MEGALOPOLIS. AN ANALYSIS OF THE IMAGE OF LAGOS IN NNEDI OKORAFOR'S LAGOON

This paper focuses on the image of Lagos presented in the novel *Lagoon* by Nnedi Okorafor, a writer and a representative of Afrofuturism in literature. The article explains the concept of Afrofuturism and offers a glimpse at Okorafor's biography. The dynamics of Lagos and its development as a utopian city is discussed, along with the social fabric of this artificial colonial creation, the economic divides typical of this modern agglomeration, as well as its administrative and communication structure.

SŁOWA KLUCZOWE: Lagos, Afryka, Nnedi Okorafor, rozwój, afrofuturyzm

KEY WORDS: Lagos, Africa, Nnedi Okorafor, development, Afrofuturism

